

Apie disertacijų gynimą Vilniaus universiteto Istorijos fakultete

IŠDAVYSTĖS ANATOMIJA

Apie Andrėjaus Ryčkovo disertaciją „Valdovo išdavystės samprata Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIII a. pab. – XVI a. viduryje“ ir jos gynimą

Istoriko darbas neretai primena klaidžiojimą tamsiu labirintu su deglu rankoje. Noras surasti teisingą išėjimą dažnai nuveda į tamsius akli-gatvius, kuriuose slypi pavojai, o praeityje gyvenusiems žmonėms akivaizdūs dalykai tampa daugiasluoksniai ir klaidinantys. Disertanto Andrėjaus Ryčkovo pasirinktas tyrimo objek-tas – valdovo išdavystės samprata Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (LDK) – yra sun-kiai apčiuopiamas istorinis reiškiny, nes nuo Antikos iki šių dienų gyvuojančios išdavystės sampratos turinys nuolat kinta. Andrėjaus Ryč-kovo disertacija „Valdovo išdavystės samprata Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIII a. pab. – XVI a. viduryje“ skirta pavadinime api-brėžtam laikotarpiui ir analizuoja LDK realijas. Disertacija ginta 2016 m. gegužės 26 d. vieša-me Istorijos mokslo krypties tarybos posėdyje Lietuvos istorijos institute. Disertanto mokslin-is vadovas – doc. dr. Artūras Dubonis, konsul-tantas – doc. dr. Eugenijus Saviščevas. Diserta-cijos gynimo tarybos pirmininkė prof. dr. Irena Valikonytė (Vilniaus universitetas), o humani-tarinių mokslų kvorumą sudarė: dr. Elmantas Meilus (Lietuvos istorijos institutas), prof. dr. Rimvydas Petrauskas (Vilniaus universitetas), dr. Sergej Polechov (Rusijos mokslų akademi-jos Rusų institutas), prof. dr. Rita Regina Tri-

monienė (Šiaulių universitetas). Disertacijos gynime gausiai dalyvavo ir kiti Lietuvos isto-rijos instituto bei Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto bendruomenės nariai, disertanto arti-mieji ir draugai, kolegos.

Posėdį pradėjo disertacijos gynimo tarybos pirmininkė prof. dr. Irena Valikonytė. Supažin-dinusi auditoriją su disertanto byla ir patvir-tinusi, kad joje yra visi disertacijos gynimui reikalingi dokumentai, pirmininkė paskelbė disertacijos gynimo pradžią. Tada žodis buvo suteiktas disertantui Andrėjui Ryčkovui. Jis glaustai pristatė tirtos temos aktualumą, tyrimo problemą, objektą bei tikslus ir tyrimo išvadas.

Andrėjus Ryčkovas nurodė, jog ilgą lai-ką Lietuvos didžiųjų kunigaikščių institucija istoriografijoje buvo tiriama personalijų arba valstybės politinės istorijos kontekste, tačiau atkreipė dėmesį, kad pastarųjų dešimtmečių mokslininkų darbai, skirti Ponų Tarybos, kan-celiarijos, valdovo dvaro, ankstyvųjų pareigy-bių ir Seimo genezės tyrimams, paneigė iki tol istoriografijoje egzistavusius teorinius mode-lius ir ginama disertacija yra vienas pirmųjų bandymų užpildyti istoriografijos spragą. Di-sertantas nuodugnai pristatė tyrimo objekto – valdovo išdavystės sampratos – nevienareikš-miškumą.

Disertaciją sudaro įvadas, du dėstymo skyriai, išvados, santrumpų, literatūros bei šaltinių sąrašai. Pirmajame skyriuje rekonstruojama nusikaltimo raida, atskleidžiami šio nusikaltimo teisinės kultūros kasdieniškumo ir išskirtinumo fenomenai, pristatomi šio nusikaltimo raidos bruožai Vakarų Europoje. Autorius aptaria LDK vartotus terminus ir pabėgimo iš Lietuvos atvejus, taip pat vidinius ir išorinius valdovo išdavystės nusikaltimo atsiradimo veiksnius. Tyrimas pirmajame skyriuje skaidomas į du diskursus: 1) išdavystės sampratos nusakymas iki Pirmojo Lietuvos Statuto (PLS); 2) PLS išdavystės normų „šaltiniai“. Antrajame skyriuje išdavystės tiriamos nusikaltimo kasdieniškumo ir išskirtinumo aspektais. Disertanto pristatytos pagrindinės tyrimo išvados dar prieš prasidedant mokslinei diskusijai susilaukė klausimų iš auditorijos. Doc. dr. Edmundas Rimša disertanto paprašė patikslinti, ar teko tyrimų metu atrasti valdovo išdavikų sudėginimo arba pakorimo atvejų. Atsakius į šį klausimą, disertacijos gynimo pirmininkė paklausė susirinkusiųjų, ar dar yra klausimų, o kadangi jų neatsirado, buvo pradėta mokslinė diskusija. Disertacijos gynimo tarybos pirmininkė prof. dr. Irena Valikonytė pažymėjo, jog disertantas Andrėjus Ryčkovas pageidauja atsakyti į pastabas, kai pasisakys visi recenzentai.

Disertacijos aptarimą pradėjo dr. Elmantas Meilus. Mokslininkas pabrėžė, kad ginama disertacija yra „naujas žodis lietuvių istoriografijoje“, ir pasveikino disertantą su nuveiktu darbu iš karto konstatuodamas, jog darbas atitinka visus tokio pobūdžio darbams keliamus reikalavimus. Recenzentas glaustai ir nuosekliai pristatė Andrėjaus Ryčkovo darbo struktūrą ir pateikė pastabų apie kai kuriuos disertacijos netikslumus – kad vietomis tekste vartojamos formuluotės galėtų būti tikslesnės, o kai kurie disertacijos teiginiai vieni kitiems prieštarauja. Dr. Elmantas Meilus pažymėjo, kad atski-

rose disertacijos vietose nurodomas skirtingas valdovo išdavystės sampratos susiformavimo laikotarpis, varijuojantis nuo XV a. vidurio iki XV–XVI a. sandūros, taip pat įvertino disertanto įdirbį analizuojant įvairiakalbius šaltinius ir istoriografiją. Recenzentas atkreipė dėmesį, jog Andrėjui Ryčkovui teko ne tik pasitelkti istorines ir lingvistines žinias, bet ir pademonstruoti teisės bei psichologijos išmanymą. Neliko nepastebėta ir disertanto išmonė, pasirenkant tyrimo metodus. Dr. Elmantas Meilus pažymėjo, kad, aptardamas valdovo nedraugų kategoriją, Andrėjus Ryčkovas pasitelkia valdovo draugų pavyzdžius etc., taip pat atkreipė dėmesį į svarbius disertacijoje pateiktus teiginius, kad išdavystė imta traktuoti kaip nusikaltimas tik modernizavus valstybę. Aptardamas antrąjį disertacijos skyrių recenzentas suabejojo, ar tikslinga buvo itin plačiai nuklysti į lingvistiką ir žodžių analizę, tačiau pabrėžė, kad autorius pasirinko labai įdomią ir reikšmingą komparatyvinio metodo traktuotę, kai užsienio šalių terminija detalai lyginama su LDK realijomis. Dr. Elmantas Meilus atkreipė dėmesį ir į disertacijos kalbos stilių, pažymėdamas, kad kiek dažnokai buvo pasitelkiamas pažodinis vertimas, tačiau neliko nepastebėtas autoriaus įdirbis verčiant šaltinius ir juos pateikiant disertacijos nuorodose. Disertacijos aptarimą recenzentas baigė pakartodamas teiginį, kad ginama disertacija atitinka visus tokio pobūdžio darbams keliamus reikalavimus ir Andrėjus Ryčkovas yra vertas humanitarinių mokslų daktaro laipsnio. Dr. Elmantas Meilus taip pat išreiškė viltį, kad autorius ilgai nedels ir disertacijos pagrindu parengs monografiją, o ateityje inicijuos šios problematikos tyrimą ir XVIII a.

Antrasis oponentas, prof. dr. Rimvydas Petrauskas, atkreipė dėmesį, kad Andrėjaus Ryčkovo disertacija „priklauso tai istoriografijos problematikos sričiai, iš kurių disertacijos rašomos labai retai“. Profesorius, kaip ir prieš tai

kalbėjęs oponentas, pabrėžė, kad sąvokų sampratos istorijos tyrimas reikalauja ne tik istorinių, bet ir daugelio kitų sričių išmanymo. Prof. dr. Rimvydas Petrauskas atkreipė dėmesį, jog, nepaisant fakto, kad lietuvių istoriografijoje disertanto pasirinkta tema nėra absoliučiai nauja, Andrėjus Ryčkovas pirmasis nukelia tyrimo lauką į XIII a. pabaigą. Oponentas taip pat pažymėjo, kad disertacijoje išryškintas prozopografinis metodas leidžia tirti atskirus valdovo galios plitimo būdus, kaip tyrimo teigiamybę išskyrė kruopščią valdovo išdavystės atvejų rekonstrukciją lietuviškuose, rusėniškuose ir vokiškuose šaltiniuose. Profesorius suabejojo pirmo oponento teiginiu dėl pernelyg išpėto to lingvistinio tyrimo. Aptardamas antrąjį disertacijos skyrių prof. dr. Rimvydas Petrauskas akcentavo, kad taip ir lieka neaišku, ar disertantas chronologiškai preciziškai skiria realius asmenų veiklos pasireiškimus nuo po kurio laiko istoriografijoje atsirandančių, dažniausiai gudiškų, metraščių naratyvų, kurių tendencingumas kyla iš noro pateisinti vienos ar kitos šalies veiksmus. Profesorius taip pat pažymėjo, kad disertacijoje vietomis pritrūkęta diferenciacijos, o mirties bausmė autorius vadina praktiškai visus susidorojimo su politiniais oponentais atvejus. Oponentas suabejojo ir chronologine XVI a. vidurio riba, nes disertacijos turinys daugiausia atspindi situaciją iki PLS. Prof. dr. Rimvydas Petrauskas atkreipė dėmesį, kad disertacijoje šiek tiek trikdo ir istorinio siužeto pakartojimai, o kai kurių situacijų atveju būtų užtekę daug trumpesnio aptarimo. Nors ir pasakė pastabų, profesorius pažymėjo, kad „Andrėjaus Ryčkovo disertacija yra svarus indėlis į įvairių tyrimų, <...> politinės valdžios komunikacijos, Lietuvos teisinės struktūros, sąvokų istorijos“ tyrimus, ir pabrėžė, jog ginamos disertacijos autorius, Andrėjus Ryčkovas, vertas humanitarinių mokslų istorijos krypties daktaro laipsnio.

Palankiai aptariamą disertaciją įvertino ir svečias iš Rusijos mokslų akademijos Rusų instituto dr. Sergejus Polechovas. Sklandžia lietuvių kalba mokslininkas pažymėjo Andrėjaus Ryčkovo nuveikto darbo pranašumus, atkreipė dėmesį, kad disertacijos autorius kruopščiai išanalizavo šaltinius ir daug dėmeso skyrė PLS. Dr. Sergejus Polechovas sutiko su anksčiau kalbėjusiais oponentais ir pateikė savo įžvalgų, kurios galėtų padėti ateityje rengiant monografiją. Oponentas išskyrė 1402 m. dokumentą apie Vilniaus užėmimą, kurio metu už išdavystę mirtimi buvo nubausti net šeši žmonės, ir keletą kitų į disertanto akiratį nepatekusių dokumentų. Dr. Sergejus Polechovas paragino disertantą ateityje paanalizuoti minėtus šaltinius, taip pat XIV a. priesaikų terminiją. Kaip ir ankstesni recenzentai, dr. Sergejus Polechovas patvirtino, kad pasakytos pastabos ir pasiūlymai jokių būdu nesumenkina atlikto darbo vertės.

Ketvirtoji oponentė, prof. dr. Rita Regina Trimonienė, pritarė anksčiau kalbėjusiems ir sveikino disertantą su aktualia tema ir nuveiktu darbu. Profesorė pažymėjo, kad darbo struktūra nuosekli ir atskleidžianti temą, tačiau suabejojo dėl pirmos disertacijos dalies skyrių pavadinimų, kurie ne visai atspindi jų turinį. Profesorė atkreipė dėmesį, kad pats tyrimas yra šiek tiek netolygus dėl šaltinių stygiaus ir XIII a. pabaiga bei XIV a. natūraliai sulaukė mažiau dėmesio. Recenzentei taip pat kilo klausimų dėl struktūros ir skirstymo poskyriais. Prof. dr. Rita Regina Trimonienė, kaip ir anksčiau kalbėjęs dr. Sergejus Polechovas, atkreipė disertanto dėmesį į tyrimo nepanaudotus šaltinius, kurie būtų praturtinę temos atskleidimą.

Prof. dr. Irena Valikonytė, pradėdama ginamos disertacijos aptarimą, kaip ir pirmiau pasisakę recenzentai, pabrėžė aptariamą temą aktualumą, atkreipė dėmesį į darbo teigiamybę, glaustai pristatė disertacijos struktūrą. Pro-

fesorė juokaudama pastebėjo, kad Andrėjaus Ryčkovo ginamos disertacijos turinį puikai įamžina Fiodoro Dostojevskio romane pasiūlyta formuluotė „nusikaltimas ir bausmė“. Prof. dr. Irena Valikonytė pažymėjo, kad disertacijoje kai kurie teiginiai yra pernelyg kategoriški, kaip anatai disertanto teiginys apie laipsnišką valdovo išdavystės sampratos nuvertėjimą nuo XV a. antros pusės. Disertantas taip pat susilaukė pasiūlymo ateityje dar labiau įsigilinti į PLS Zamoiskių rankraščio nuorašą ir Antrojo Lietuvos Statuto (*toliau* ALS) normas, nes atidi šių šaltinių panauda leistų dar geriau atskleisti tiriamos temos problematiką. Recenzentė pažymėjo, kad puikų įspūdį paliko skyrius apie valdovo pyktį, tačiau taip pat atkreipė dėmesį, kad dėstyje pernelyg daug vietos skirta pačiam mirties bausmės vykdymui. Recenzentė atkreipė dėmesį į tekste pasitaikančius riktus ar redagavimo netikslumus. Nepaisant pagyrų už gražų įvairiakalbių citatų vertimą, oponentė pasigedo preciziškumo atliekant šį darbą. Taip pat ji nurodė keletą istoriografinių pozicijų, nepanaudotų disertacijoje, kurios būtų labai pravertusios tyrimui. Kaip ir ankstesni recenzentai, profesorė pažymėjo, kad disertanto nuveiktas darbas yra svarbus indėlis į lietuvių istoriografiją ir Andrėjus Ryčkovas yra vertas humanitarinių mokslų srities istorijos krypties daktaro vardo.

Po pasakytų pastabų žodis buvo suteiktas disertantui Andrėjui Ryčkovui. Jis padėkojo

recenzentams už pastabas ir patarimus dėl šaltinių bei istoriografijos ir eilės tvarka atsakė į jam užduotus klausimus. Su dalimi pastabų sutikęs, disertantas pažymėjo, kad, jo manymu, į tyrimą neįtraukti šaltiniai, be abejojimo būtų praturtinę tekstą, tačiau pabrėžė, kad platesnis istoriografijos tyrimas nepakeistų galutinių išvadų. Andrėjus Ryčkovas, atsakydamas į klausimą dėl chronologinės XVI a. vidurio ribos, teigė, kad šis pasirinkimas leido nesusisieti vien su PLS, o žvelgti daug plačiau, pasitelkti ir ALS normas. Dėl XIV a. pabaigos garantinių raštų nepanaudojimo disertantas iš dalies sutiko su oponento pozicija, tačiau pažymėjo, kad tai atskiro tyrimo objektas.

Po mokslinės diskusijos žodis buvo suteiktas disertanto moksliniam vadovui doc. dr. Artūriui Duboniui. Disertacijos vadovas pagyrė disertantą už atsakingą požiūrį į disertacijos rašymą ir palinkėjo visiems moksliniams vadovams tokių studentų kaip Andrėjus Ryčkovas. Konsultantas doc. dr. Eugenijus Saviščevas šmaikštaudamas teigė, jog „doktorantai turi neklausyti savo vadovų“, tačiau priminė, kad, rengdamas monografiją disertacijos pagrindu, Andrėjus Ryčkovas nepalikęs Gliniskio atvejo neišanalizavęs ir jį būtinai įtrauktų į rengiamą publikaciją.

Pasibaigus mokslinei diskusijai disertacijos komisijos nariai vieningai balsavo už tai, kad Andrėjui Ryčkovui būtų suteiktas humanitarinių mokslų srities istorijos krypties daktaro laipsnis.

Toma Zarankaitė